

B á n h i d i Zoltán

A kontrasztív módszer alkalmazása a nyelvoktatásban

~~Hozzászólásomat azzal kezdem, hogy~~ egy régebbi konferencián előadott gondolataimból kiemelem (1970. augusztus 10-én az Anyanyelvi Konferencia budapesti szekcióján; Lásd: A magyar nyelvért és kultúráért, Budapest, 1971. Szerk. Imre Samu; - különösen a 130. és 138. lapon): A nyelv tan és a lexika egységben van, s így jelentkezik a nyelvtanulás, ill. a nyelvtanítás folyamán is. Más szavakkal: szövegösszefüggésekben kell tanítani a nyelvet, nem elég a mondatnyelvtan. E kiemelést - (amikor lényegében Balázs János előadásához, az egybevető (kontrasztív) módszer alkalmazásának lehetőségeihez óhajtok kapcsolódni -) azért látom szükségesnek, mert egyrészt a bevezető előadások hangsúlyozták, hogy a magyar kultúra terjesztésével a szorosán vett lektori munka kibővül, másrészt meg talán ebben tudok segíteni valamit a külföldön oktatóknak egy-két gyakorlati megjegyzéssel is.

Balázs János valóban körültekintő, hatalmas szakirodalmi anyagra épülő előadásában igen sok kérdést felszínre hozott, és a magyar nap szó angol (sun) összevetésével érintette a kontrasztív módszer kontrasztivitásának figyelembevételét a nyelvoktatás lexikai anyagában is. Én hangsúlyozni szeretném, hogy a legtágabb értelemben vett kontrasztivitás mennyire fontos a nyelvoktatáshoz felhasznált szövegekben.

Már a magyar elődök is megvilágították, hogy a nyelvoktatást nem lehet elszakítani az illető nép kultúrájától. A nyelvről alkotott alapelv szerint ugyanis a nyelv a társadalmi érintkezés legfontosabb eszköze, hű képe az adott társadalom anyagi és szellemi világának. A nyelvben tehát benne van - mindenekelőtt -

az illető nép, de tágabb értelemben a földrész, illetve az egész emberiség kultúrája. Ez a nyelvoktatás lexikájában több síkon jelentkezik

1. A legtágabb értelemben az ún. "fogalomkörü szókincsbővítés" használja fel a szituációs helyzetek teremtésekor (vásárlás, háztartási munka, napi állandó tevékenységek és jelenségek: közlekedés, időjárás stb.). Az azonos fogalmak és képzetek megkönnyítik az azonos szituációban jelentkező nyelvi jelek felfogását. (Magyar és angol összevetésben is alkalmas a "bevásárlás" a tárgy (direct object) oktatásához: de ugyanakkor ez a szituáció jelentékenyen megnehezíti az oktatást a "vásárlás" kifejezőkészségének meglehetősen nagy különbözőségével. (Gondolunk itt elsősorban a kér ige jelentéskörének angol megfelelőire - want, wish, please, give me; stb. -, de az ilyenekre is: mit parancsol? kér még valamit? mennyibe kerül? mit fizetek? stb.)

2. De a kontrasztivitást a társadalmi élet (civilizáció, kultúra) bármely más megnyilvánulásának nyelvi tényeinél fel lehet használni: pl. az angoloknak és az amerikaiaknak a sport máig is kitűnő nyelvi szituáció (vö. angol nyelvkönyvek, hangos anyag).

3. Haladó fokon a szorosabban vett történeti-társadalmi eseményeknél a lexikai anyaghoz adjunk összevetést (eseményvázlatot, kulturális és irodalmi részleteket) a két nép (a forrásnyelv és a célnyelv) azonos történeti időszakából, illetve a célnyelv népének megfelelő történeti korból: pl. Heltai turnyier vagy Dugonics torna szavának szövegkörnyezetével sokkal jobban lehet érzékeltetni az angol "Ivanhoe" korát, mint hosszadalmas magyarázatással.

A ~~szókincsbeli~~ kontrasztivitás fontosságának megvilágítására csupán egyetlen példát mondok még: a felszólalásom elején említett konferencián az amerikai kollégák kifogásolták, hogy a Learn Hungarian igen korán és sokszor hozza az elvtárs szót. Ezt a jelentéstartalmat és a szóval kapcsolatos szövegösszefüggést más társadalmi környezetben élők nem tudták megérteni, s feleslegesnek érezték.

A nyelvi kontrasztivitás a szövegösszefüggések kontrasztivitásában erősebben mutatko-

z i k m e g ; s a szókincsbeli összevetésen túlmenően nemcsak a fonológiai, morfológiai, de még a szintagmák adta nyelvi anyagban sem merül ki. A jelentés tan ugyanis még inkább tükrözi a történeti-társadalmi körülményeket. Az élethelyzet, a szövegkörnyezet - s egyáltalán az ún. nyelvi közeg - azonossága bizonyos nyelvi azonossággal jár együtt. (A Balázs János emlegette nap szavunkhoz kapcsolódó szintagmákból az átlag angolnak nem okoz nagyobb nehézséget: a nap süt; a pék kenyeret süt; az anya süteményt süt; (shine - bake); de a napálló (sunproof) szót csak az ipari szakemberek értik meg a szaknyelvi fogalmak segítségével -, nem is szólva a napégette mezők szintagma-tagjáról; viszont a sportban az ilyenek: versenyt futott/ run a race; a legjobb időt futotta/run the best time; stb. megkönnyíti a magyarban végbemenő szerkezeti változások felfogását, s a tanulásban segítő értékű.

De a nyelvek összevetésekor számolni kell a szövegösszefüggésnek még más jegyeivel is: ti. a mondat szerkesztéssel. A szövegösszefüggés csoport- v. rétegnyelvi, ill. műfaji kötöttsége (dráma, vers, szépirodalmi v. tudományos próza stb.) is jellemző, de még az egyszerű közlésekben sem mindegy az érzelmi telítettségű (ellipszis, inverzió; felkiáltó vagy óhajtó mondatok; feltételes mondatok; jövő idő) mondat szerkesztés vagy az érzelmileg közömbös kijelentő mondatos nyelvhasználat.

A kontrasztív módszer alkalmazása a nyelvoktatásban ismét előhozza a beszéd v. az írás elsőbbségének kérdését; felveti, hogy melyik ma, a művelt nemzeteknél a nyelvhasználatnak, a nemzeti "kommunikációs tevékenységnek" fő típusa, normahordozója. Ma már a nyelvtudományban is egyre többen vallják azt a nézetet, hogy "A megnyilatkozások szóbeliek vagy írásbeliek, de az írásbeliek igen nagy fontosságúak... Nagyon gyakran megtörténik, hogy a szóbeli beszélgetés is írott szövegre támaszkodik. A nyilvános érintkezésben tehát az élőszóbeli elem meglehetősen háttérben van" (MNy. LIX, 180), valamint hogy a beszéd és az írás megkülönböztetése helyett hasznosabb a "nyelvhasználatnak" két rétegét megkülönböztetni a magán- és a nyilvános érintkezés szerint. Ez az utóbbi fejlődésünk mai fokán a nyelvhasználati alapréteg, s nem a szokásos beszéd megemelt szintű változata, hanem egy írott rétegnek, a "köz-

lő prózának" beszélt formája (ez jelentkezik szinte mindenütt, ahol beszédbeli megnyilatkozásunk nem familiáris, hanem valamennyire is hivatalos jellegű.) A "mondatszerkesztésben, szóhasználatban, de sokszor még hangtani arculatban is legtipikusabb formának, szinte már alaprétegnek kell tartanunk azt, amit a köznapi, a beszélgető beszéddel szemben 'igényes beszélt nyelvnek' nevezhetünk... a riporterek és riportalányok dadogásán felháborodunk, éppen azt kifogásoljuk bennük, hogy beszélt nyelven beszélnek ott, ahol mi az írott nyelven való beszédet, a közlő prózát szoktuk meg" (Helyes kiejtés, szép magyar beszéd - Az egri kiejtési konferencia anyaga. Budapest, 1967. 38-39. és 253. lap). Ezeket az idézeteket D e m e László úgy magyarázza, hogy a "beszéd" itt semmiféleképp sem az élőbeszédet, a szóbeli megnyilatkozást jelöli csupán, hanem a kommunikációs tevékenységnek minden formáját, az írásbelit semmivel sem kevésbé, mint az élőszóban valót. A "beszéd" a nyelvhasználatnak minden formáját jelöli; semmiképp sem az írás ellenlábasa, sőt mint tartósított válfajt azt is magában foglalja (Vö. Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 19-25.).

Jó, ha felfigyelünk erre a magyar nyelv oktatásában, hiszen egy kis nép nyelvét elsősorban tudományos célokkal szokták tanulni; pedig hozzánk is eljutottak olyan irányzatok (a nagy világnyelvek oktatásának hatásaként - vö. UNESCO értekezletek), amelyekben csak a régi értelemben felfogott "beszéd"-re való oktatásnak, a "csevegésnek" volt helye. A z o k t a t ó i c é l p o n t o s k ö r ü l h a t á r o l á s á n a k t e h á t m e g k e l l e l ő z n i e m a g á t a n y e l v o k t a t á s t, mert nem lehet egy nyelvet sem "általában" tanítani sem kezdő, sem haladó fokon. Ezzel függ össze a nyelvtani anyag és a lexika gondos megválasztása, ill. az a tény, hogy elismert grammatikákat írtak már, még elfogadható szöveggyűjteményeket is állítottak össze a nyelvoktatáshoz, de olyan nyelvkönyvet, melyet több-kevesebb joggal ne támadtak volna, tudtommal még nem alkottak a világon. Ne várják tehát a külföldön oktató kollégák sem, hogy itthon számukra "valóban megfelelő" nyelvkönyveket lehet írni.

Ami a nyelvészeti irányokat, illetve a kontrasztív grammatikát és a kontrasztív módszert illeti, nagyon megszívlelendőnek tarthatjuk. Hegyi Endre véleményét, aki a nyelvoktatásban a kontrasztivitást metodikai értékekhez kívánja kötni. Valóban, a nyelvtudománynak már nem egy nagy port felvert irányzata és elmélete a nyelvoktatás gyakorlatában kevésbé vált használhatóvá (vö. például a valencia-elmélet), de ugyanakkor a dialektika egységének értelmében ki kell használnunk megtermékenyítő hatásukat.

A szorosán vett nyelvtani kontrasztivitást én magam legutóbbára a magyar tárgy és az angol direct object összevetésén próbáltam (minthogy azonban e cikkem előbb-utóbb napvilágot lát, nem térek ki a tanulságokra), s belőle itt csupán egyetlen mozzanatot előhozásával kívánom bemutatni a kontrasztív módszer komplex voltát: ti. a tárgy oktatásakor nem lehet a mondatból (mondatrészből), sem a tárgy szófajából (főnév, névmás, melléknév, számnév, igenév) kiindulni, hanem az az első lépés az igék kiválasztása, mert a tárgy funkciója elsődlegesen az igéhez kötődik.